

ТЕОРІЯ, МЕТОДИ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІНТРОДУКЦІЇ ТА РЕІНТРОДУКЦІЇ

УДК 599.735.3:591.526.3(477.85)

<https://doi.org/10.53904/1682-2374/2024-26/18>

Н.О. Корінець¹, О.А. Дьяков^{2,3}

¹Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна
вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143 Україна

²Дунайський біосферний заповідник

вул. Татарбунарського Повстання, 134а, м. Вилкове, Ізмаїльський р-н, Одеська обл., 68355 Україна

³ГО "Рівайлдинг Україна"

вул. Зоопаркова, 3а, м. Одеса, 65009 Україна

¹e-mail: korinets.nata@gmail.com

²e-mail: dyakov_oleg@ukr.net

¹<https://orcid.org/0000-0001-8186-3227>

²<https://orcid.org/0009-0009-8165-4885>

РЕЗУЛЬТАТИ РОЗВЕДЕННЯ КУЛАНА ТУРКМЕНСЬКОГО *EQUUS HEMIONUS KULAN* В ТАРУТИНСЬКОМУ СТЕПУ

Конячі, ландшафтний заказник, військовий полігон, ревайлдинг, реінтродукція, Одеська область

РЕЗУЛЬТАТИ РОЗВЕДЕННЯ КУЛАНА ТУРКМЕНСЬКОГО *EQUUS HEMIONUS KULAN* В ТАРУТИНСЬКОМУ СТЕПУ. Н.О. Корінець, О.А. Дьяков. – Викладено результати досліджень розведення кулана туркменського в ландшафтному заказнику "Тарутинський степ" (Одеська область). Це підвид кулана (азійського дикого осла) – рідкісного виду Конячих, занесеного до Червоного списку МСОП. Охарактеризовано територію заказника "Тарутинський степ" і майбутнього Національного природного парку "Буджацькі степи". Описано причини завезення куланів туркменських в Тарутинський степ і умови їх утримання. Надано характеристики завезених куланів. Наведено динаміку чисельності і народжуваності тварин, причини їх загибелі. Охарактеризовано етологічні особливості куланів при вільному утриманні в Тарутинському степу, їх переміщення по території і формування груп.

RESULTS OF BREEDING OF THE TURKMENIAN KULAN *EQUUS HEMIONUS KULAN* IN THE TARUTINO STEPPE. N.O. Korinets, O.A. Diakov. – The results of research of breeding of the Turkmenian kulan in the Tarutino Steppe (the landscape preserve in Odesa region) are presented. It is a subspecies of kulan (Asian wild ass), a rare species of Equuides listed in the IUCN Red List. The territory of the Tarutino Steppe and the future National Nature Park "Budzhatski Steppes" is characterized. The reasons for the introduction of Turkmenian kulans into the Tarutino Steppe and the conditions of their maintenance are described. The characteristics of the brought kulans are given. The dynamics of the number and birth rate of animals and the causes of their deaths are presented. The ethological features of kulans in the Tarutino Steppe, their movement on the territory and formation of groups are characterized.

Тарутинський степ є другою за площею територією з цілинним степом в Україні, після Біосферного заповідника "Асканія-Нова". По закінченню другої світової війни в південній частині Одеської області було створено Тарутинський військовий полігон. На початку 2000-х років він припинив свою діяльність, а його землі (понад 23000 га) передали місцевій владі. У 2012 році в центрі колишнього полігону створили ландшафтний заказник місцевого значення "Тарутинський степ" площею 5200 га. У 2012 році його включили до списку об'єктів Смарагдової мережі Європи (номер UA0000137). Тут також заплановано створити Національний природний парк "Буджацькі степи" площею 9700 га. Видове різноманіття флори заказника включає 547 видів (Демченко та ін., 2023). Частина заказника і прилеглої території вкрита заростями чагарників і штучних насаджень дерев, особливо по схилах і днищах балок. Також є кілька річок, які в останні роки пересихають влітку.

В Тарутинському степу міжнародний фонд Rewilding Europe і ГО "Рівалдінг Україна" здійснювали роботи згідно з проєктом "Відновлення водно-болотних угідь та степів в регіоні дельти Дунаю". Для реставрації степу необхідно було завести копитних, у т.ч. непарнокопитних. При цьому перевагу у виборі надавали рідкісним видам, особливо тим, які були притаманні в минулому фауні України. При виборі виду копитних для впливу на травостій з двох можливих претендентів: кінь Пржевальського та кулан туркменський, – перевага була віддана останньому, оскільки поряд з парком у фермерів утримуються свійські коні. Кулан туркменський *Equus hemionus kulan*, на відміну від коня Пржевальського, не схрещується зі свійськими кіньми, досить добре адаптується і цілком придатний для полівидового утримання копитних, в т.ч. на обмеженій території. Це підвид кулана (азіатського дикого осла), внесеного до Червоного списку МСОП (The IUCN Red List..., 2024). З цих причин даний вид вибрали для реінтродукції в Тарутинському степу. Для цього використали кошти проєкту регіонального розвитку "Підвищення конкурентоспроможності сільських периферійних громад півдня Одеської області шляхом диверсифікації їх економіки та впровадження новітніх підходів у господарській діяльності" (Дьяков, 2022). За кошти даного проєкту збудували адаптаційний вольєр, площею 31 га, який пізніше був розширений до 74 га, куди у 2020–2022 роках випустили дві групи куланів туркменських, а також ланей європейських, бабаків і хом'яків.

Матеріал та методика досліджень

Було використано результати власних спостережень. Частину даних з поведінки і переміщення тварин отримали за допомогою опитування місцевого населення.

Кулани утримуються у вольєрі площею 74 га, а також живуть вільно у заказнику "Тарутинський степ" і прилеглій території. На території вольєру протікає річка Фрумушка, росте багато дерев та чагарників. Завдяки пересіченій місцевості тварини можуть сховатися від вітру в низині. Кулани, які мешкають вільно, використовують природні і штучні водопої. Для фіксації переміщень тварин перед їх випуском на одну з самок одягли нашійник з GPS трекером. Завдяки цьому стежили за переміщенням групи до 2024 року. Під час обліку чисельності тварин, які живуть вільно, використовували дрон. Після заборони застосування дронів під час воєнного стану проведення обліків ускладнилося. За станом тварин і вольєрного комплексу вели спостереження два працівники. За наявності глибокого снігового покриву куланів у вольєрі підгодовували.

Результати досліджень та їх обговорення

В травні 2020 року з Біосферного заповідника "Асканія-Нова" привезли 20 куланів туркменських. Тварин випустили у вольєр, де вони досить успішно адаптувалися до нових умов утримання. На жаль, дві самки загинули в січні–лютому 2021 року від переохолодження, коли випав глибокий сніг. Кулани поділилися на кілька груп, тому їх випуск з вольєру вирішили проводити у кілька етапів. Спочатку в січні на волю випустили шість самок і одного самця. В січні 2022 року із заповідника "Асканія-Нова" у вольєр привезли ще одну групу з десяти куланів. Всього завезли 11 самців і 19 самок. У травні того ж року з вольєру на волю випустили 8 самців і 3 самки, у вересні – ще одного самця. Решту тварин (самець і чотири самки) як репродуктивний резерв залишили у вольєрі (рис. 1). Утримання куланів на території вольєру створює необхідне пасовищне навантаження і є частиною програми моніторингу впливу випасання на відновлення і формування степових рослинних угруповань (Дьяков, 2022).

Завдяки застосуванню GPS трекера було встановлено, що упродовж півтора року тварини перебували на території заказника і прилеглих сільськогосподарських угідь в межах колишнього військового полігону (рис. 2). На жаль, у 2024 році самка (носії трекера) загинула. Відтоді фіксація переміщень групи значно ускладнилася, проте відомо, що за межі колишнього полігону вони майже не виходять. Аналіз частоти перебування куланів на різних ділянках свідчить, що вона залежить від наявності водопоїв у посушливі періоди року, а також показує, що тварини віддають перевагу відкритим ділянкам, які розташовані максимально далеко від основних джерел занепокоєння (населених пунктів, доріг тощо). Водночас часто можна спостерігати куланів на відстані менше 100 м від стад овець, незважаючи на присутність пастухів і вівчарських собак (Дьяков, 2022).

Рисунок 1. Кулани у вольєрі в Тарутинському степу (фото Олександра Куракіна).
Figure 1. Kulan in an enclosure in the Tarutino Steppe (photo by Oleksandr Kurakin).

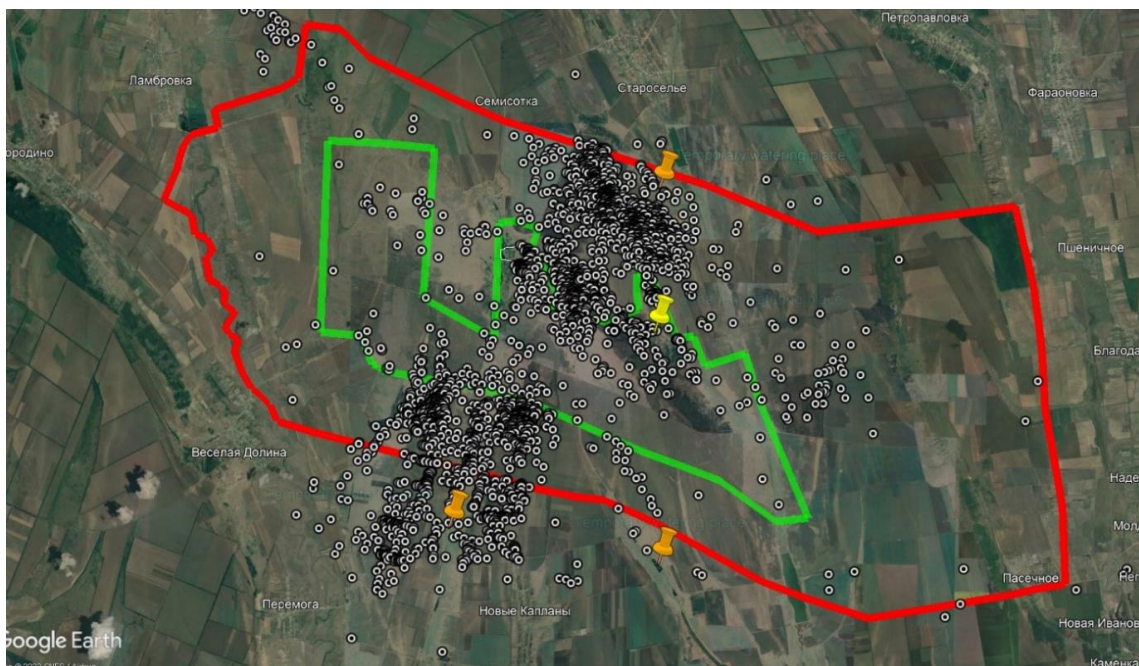

Рисунок 2. Результати спостережень з використанням GPS трекера за вільною групою кулана туркменського в Тарутинському степу з липня 2022 по липень 2023 року.
Figure 2. Results of observations using a GPS tracker for a free group of Turkmenian kulan in the Tarutino steppe from July 2022 to July 2023.

Найбільша група куланів (13 тварин, з них 4 особини молодняку) час від часу підходить до вольєру. Є дві групи, чисельність яких нестабільна, і включає по кілька тварин у кожній. Тварини однієї з малих груп віддають перевагу перебуванню у зарослій деревами і чагарниками місцевості в іншій частині заказника. Наявні самці-одинаки. Це створює певну проблему, оскільки одиночні самці роблять спроби зруйнувати огорожу вольєра і об'єднатися з репродуктивною групою. У 2024 році одному кулану вдалося потрапити у вольєр, після чого його вбив самець-домінант. Останній пізніше також загинув з невстановлених причин. Інші самці продовжували робити спроби потрапити у вольєр, врешті один з

них потрапив туди і приєднався до самок з молодняком. Таким чином, репродуктивна група куланів в адаптаційному вольєрі є своєрідним "магнітом" для багатьох тварин, які мешкають вільно. Це впливає на осідлість останніх і загалом на їх виживаність, адже за межами заказника куланам загрожує значно більше факторів небезпеки. Втім, один самець віддалився на значну відстань, досить часто він переходив українсько-молдовський кордон в обох напрямках. Після створення смуги перешкод вздовж кордону самець залишився поблизу нього за межами Тарутинського степу. Ситуація нагадує ту, яка склалася в Чорнобильському радіаційно-екологічному біосферному заповіднику з конем Пржевальського. Після завезення в 1998 році коней Пржевальського з Біосферного заповідника "Асканія-Нова" в зону відчуження ЧАЕС чисельність вільної популяції значно зросла і частина дикий коней мігрувала на територію Поліського державного радіаційно-екологічного заповідника в Білорусі; зафіксовано також зворотнє переміщення тварин (Літопис природи..., 2021). Можливо, після збільшення чисельності куланів туркменських в Тарутинському степу і завершення війни частина вільної популяції мігруватиме зокрема на територію Молдови.

Випуск і адаптація до нових умов будь-якого виду копитних тварин, в т.ч. куланів, часто пов'язані з втратами. Крім вищезазначених тварин, одна самка загинула від гастрофільозу (рід оводів *Gastrofilus*) і дві – від травм, нанесених власним видом, під час перебування на карантині. У 2022 році з цих же причин загинули двоє самців (Дьяков, 2023). Ці п'ять тварин загинули у вольєрі упродовж 2021–2022 років. Серед куланів, які живуть вільно, у 2022 році з невстановлених причин загинув самець, у 2024 – самка з трекером. Таким чином, від початку утримання в Тарутинському степу вибули 11 завезених куланів (5 самців і 6 самок), або 36,7%. Причини загибелі: травми, нанесені своїм видом, – 36,4%, гастрофільоз – 27,2%, переохолодження – 18,2% і невстановлені обставини – 18,2%. Також на початку травня 2024 року зареєстровано аборт на пізньому терміні вагітності в однієї з самок, які утримувалися у вольєрі.

Вже в 2022 році у Тарутинському степу народився кулан – вперше за останні приблизно 500 років в цій частині України! В 2023 році двоє тварин народилися у вольєрі, троє – у степу. Під час експедиції на початку серпня 2024 року нами було встановлено, що народилося 7 куланів – 3 у вольєрі і 4 у степу (рис. 3). Загалом у період 2022–2024 років народилося 13 особин молодняку (8 у репродуктивній групі, яка живе вільно, і 5 – у вольєрі). Виживаність молодняку становила 100%. У 2024 з чотирьох самок, які утримувалися у вольєрі, три народили живих лошат і одна мала аборт. Із 9 самок, які живуть вільно, народили 4.

Рисунок 3. Народжені у Тарутинському степу лошата куланів в групі, яка утримується у спорудженому вольєрі (фото Олександра Куракіна).

Figure 3. Kulan foals born in the Tarutino Steppe in a group kept in a constructed enclosure (photo by Oleksandr Kurakin).

В жовтні 2024 року у вольєрі було 9 куланів (6 самок, з них дві 2023 року народження, і 3 лошат), у степу 23 тварини (6 самців, 9 самок і 8 голів молодняку). Є дві репродуктивні групи, група тварин нестабільного складу і чисельності та самці-одинаки. Загальна чисельність куланів становить 32 особини, не враховуючи самця, який мігрував за межі Тарутинського степу. Отже, за 4,5 роки чисельність куланів тут зросла на 6,7%. При цьому 40,6% тварин народилися в заказнику. Таким чином, статеві-віковий склад кулана туркменського у Тарутинському степу сприятливий для подальшого збільшення чисельності цього рідкісного виду.

Конфліктів з місцевим населенням майже не було. Кулани не шкодили сільськогосподарським культурам. Втім, один самець-одинак проявляв агресію до овець (кусав тварин і пошкоджував хребет). Таку поведінку у кулана туркменського нами зареєстровано вперше. У Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" кулани могли вбивати молодняк оленів чи сайгаків, проте на дорослих тварин не нападали. Лані європейські, які утримуються в адаптаційному вольєрі, успішно розмножуються, не зафіксовано агресії куланів до оленят. Жоден кулан не загинув від браконьєрства, чому сприяла роз'яснювальна робота серед місцевого населення і охорона тварин. Також кулани не гинули від нападів хижаків. Всі тварини мають задовільний зовнішній вигляд без вад екстер'єру.

На невеликій відстані від вольєру знаходиться центр етнографічного і сільського зеленого туризму Фрумушика-Нова (рис. 4). Туристи можуть відвідувати адаптаційний вольєр у складі організованих екскурсій. Проводиться екологічна освітньо-виховна робота для місцевого населення, учнів шкіл. Відвідувачів знайомлять з природою Тарутинського степу і роллю диких копитних у підтриманні біологічного розмаїття. Тут вони дізнаються про переваги ривайлдингу, біологічні особливості копитних, гризунів та інших степових тварин тощо. Отже, вольєр і група куланів в ньому мають значну еколого-просвітницьку та рекреаційну цінність.

Рисунок 4. Репродуктивна група куланів взимку, на задньому плані Фрумушика-Нова (фото Олександра Куракіна).

Figure 4. A reproductive group of kulans in winter, with Frumushyka Nova in the background (photo by Oleksandr Kurakin).

Таким чином, реінтродукцію кулана туркменського в Тарутинському степу можна вважати успішною. В подальшому заплановано випускати тварин з вольєру після збільшення чисельності до максимально допустимої. Даний проєкт виявився дуже актуальним, з огляду на можливу втрату куланів у Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" і на о. Бирючий (Азово-Сиваський національний природний парк), які з 2022 року знаходяться на тимчасово окупованій території.

Висновки

Реінтродукція кулана туркменського в Тарутинському степу виявилася найбільш успішною в Україні за останні 20 років. Відтворювальна здатність самок знаходилася на високому рівні, виживаність молодняку становила 100%. Тварини добре адаптувалися до нової території. Зниження чисельності тварин на початку адаптаційного періоду поступово компенсувалося зростанням показників народження. Загальна динаміка чисельності позитивна. За 4,5 роки чисельність куланів у Тарутинському степу зросла на 6,7%. Рівень міграції низький, вдалося створити репродуктивні осередки. При полівидовому утриманні на обмеженій території вольєра кулани не конфліктували з ланями європейськими. Репродуктивна група з 13 тварин (один самець і 6 самок з молодняком), дві групи по декілька особин і одиночні самці, а також репродуктивна група у вольєрі (6 самок і 3 лошат) цілком відповідає соціальній структурі даного підвиду. Тварини можуть бути використані при створенні нових осередків розведення в Україні цього рідкісного виду Конячих, а також для відновлення популяцій у Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" і на о. Бирючий після деокупації території.

Подяки

Автори вдячні Олександрю Куракіну за надані ним фотографії.

- Демченко В.О., Воронка В.П., Демченко Н.А., Шаповал В.В., Волох А.М., Чернічко Й.І., Кавурка В.В., Кобець К.Г. Національний природний парк як необхідний інституційний механізм збереження, екологічного відновлення та раціонального природокористування Буджацьких степів. *Традиції заповідної справи, сучасні проблеми збереження та повоєнного відновлення територій природно-заповідного фонду* : збірка наук. праць за матер. всеукраїнського круглого столу, присв. 160-й річниці із дня народження Фрідріха Фальц-Фейна, вченого у галузях акліматизації, тваринництва, рослинництва, заповідної справи, природокористування (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція "Глибокі Балики", с. Балико-Щучинка) / за ред. В.В. Шаповала. Чернівці : Друк Арт, 2023. С. 73–85. (Серія: "Conservation Biology in Ukraine". Вип. 32).
- Дьяков О.А. Створення мікропопуляції кулана туркменського в Тарутинському степу. *Традиції заповідної справи, сучасні проблеми збереження та повоєнного відновлення територій природно-заповідного фонду* : збірка наук. праць за матер. всеукраїнського круглого столу, присв. 160-й річниці із дня народження Фрідріха Фальц-Фейна, вченого у галузях акліматизації, тваринництва, рослинництва, заповідної справи, природокористування (8 квітня 2023 р., Екологічна дослідницька станція "Глибокі Балики", с. Балико-Щучинка) / за ред. В.В. Шаповала. Чернівці : Друк Арт, 2023. С. 92–95. (Серія: "Conservation Biology in Ukraine". Вип. 32).
- Літопис природи Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника за 2020 рік. Київ, 2021. Том 4. 221 с.
- The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2024.1. [електронний ресурс]. Режим доступу: www.iucnredlist.org. (дата звернення 12.05.2024).

Received: 29 November 2024 / Revised: 27 December 2024 / Accepted: 30 December 2024